

УДК 343.83(477)

DOI 10.32755/sjeducation.2025.02.059

МІСЦЕ І РОЛЬ ПРОГРАМ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ВИХОВНОГО ВПЛИВУ У ВИПРАВЛЕННІ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ

Жулковський Вадим Вікторович,

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри формування та розвитку професійної
компетентності персоналу Державної кримінально-виконавчої
служби України Інституту професійного розвитку,

Пенітенціарна академія України

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

e-mail: vadimoff@i.ua)

ORCID: 0000-0001-9433-5298;

Мірошніченко Оксана Миколаївна,

кандидат психологічних наук, доцент,

начальник кафедри психології Навчально-наукового інституту
права, правоохоронної діяльності та психології,

Пенітенціарна академія України

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

email: mirok200067@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-8624-9397

У статті розглянуто актуальні питання вдосконалення процесу виконання кримінальних покарань шляхом запровадження програм диференційованого впливу на засуджених. Необхідність персоналізованого підходу до ресоціалізації осіб, які відбувають покарання, зумовлена різноманітністю їх соціально-психологічних характеристик, рівня дезадаптації, мотиваційної сфери та готовності до змін. Метою дослідження є визначення місця та значення програм диференційованого впливу в системі виконання кримінальних покарань, а також виявлення основних засад їх ефективного застосування в практичній діяльності установ виконання покарань. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи аналізу, синтезу, узагальнення, системного підходу, а також спеціальні методи – порівняльно-правовий та структурно-функціональний аналіз, які дозволили комплексно охопити предмет дослідження.

У межах наукової розвідки проведено теоретичне узагальнення щодо сутності програм диференційованого впливу, їх класифікації та особливостей реалізації відповідно до типу та рівня соціальної занедбаності засуджених. Окреслено загальну модель реалізації програм диференційованого впливу, що охоплює етапи діагностики, планування, реалізації та оцінювання результатів. У роботі також акцентовано увагу на важливості між-

дисциплінарного підходу, що забезпечує залучення фахівців різного профілю до процесу формування й реалізації індивідуальних програм впливу.

Практична цінність дослідження полягає у визначенні реалістичних шляхів оптимізації виховної роботи з різними категоріями засуджених з урахуванням їхнього потенціалу до позитивних змін. Запропоновані теоретичні положення можуть бути використані в розробленні нормативно-методичного забезпечення діяльності установ виконання покарань, а також у підготовці персоналу пенітенціарної системи. Зроблені висновки сприяють поглибленню розуміння можливостей ресоціалізації засуджених через адресний, цілеспрямований та науково обґрунтований вплив, що підвищує загальний рівень ефективності кримінально-виконавчої політики держави.

Ключові слова: програма диференційованого виховного впливу, виправлення, ресоціалізація, реформування, пенітенціарна система.

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF DIFFERENTIATED EDUCATIONAL INFLUENCE PROGRAMS IN THE CORRECTION AND RESOCIALIZATION OF OFFENDERS

Zhulkovskyi Vadym, PhD of Pedagogy,

Senior Lecturer at the Department for the Formation and Development of Professional Competence of the Personnel of the State Criminal-Executive Service of Ukraine, Institute of Professional Development,
Penitentiary Academy of Ukraine
(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,
e-mail: vadimoff@i.ua)

ORCID: 0000-0001-9433-5298;

Miroshnichenko Oksana, Ph.D in psychological, docent,
head of the Department of psychology Educational and scientific
institute of law, law enforcement activities and psychology,

Penitentiary Academy of Ukraine
(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,
e-mail: mirok200067@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-8624-9397

The article addresses current issues related to improving the process of executing criminal sentences through the implementation of differentiated influence programs for offenders. The necessity of a personalized approach to the resocialization of individuals serving sentences is driven by the diversity of their socio-psychological characteristics, levels of maladjustment, motivational factors, and readiness for change. The purpose of the study is to determine the role and significance of differentiated influence programs within the system of criminal punishment execution, as well as to identify the fundamental principles of their effective application in the practice of correctional institutions. The methodological foundation of the study includes general scientific methods such as analysis, synthesis, generalization, and a systems approach, along with specific methods like compar-

ative legal and structural-functional analysis, which enabled a comprehensive examination of the research subject.

The study provides a theoretical generalization of the nature, classification, and implementation features of differentiated influence programs based on the type and level of social neglect among offenders. A general model for the implementation of such programs is outlined, incorporating stages of diagnostics, planning, execution, and evaluation of results. The research also emphasizes the importance of an interdisciplinary approach, which ensures the involvement of specialists from various fields in the development and application of individualized influence programs.

The practical significance of the study lies in identifying realistic ways to optimize educational work with different categories of offenders, taking into account their potential for positive change. The proposed theoretical provisions can be applied in the development of regulatory and methodological support for the activities of correctional institutions, as well as in the training of personnel within the penitentiary system. The conclusions drawn contribute to a deeper understanding of the resocialization potential of offenders through targeted, purposeful, and scientifically grounded influence, enhancing the overall effectiveness of the state's penal policy.

Key words: *differentiated educational influence program, correction, resocialization, reform, penitentiary system.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Враховуючи сучасні тенденції реформування Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), а також у зв'язку із схваленням Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, яка спрямована на вдосконалення методів та інструментів виправлення і ресоціалізації засуджених та їх подальше впровадження, постала нагальна потреба в дослідженні ролі основних програм диференційованого виховного впливу на засуджених. Основною метою діяльності ДКВС України є підвищення безпеки суспільства через перевиховання, виправлення, ресоціалізацію та підготовку до реінтеграції осіб, що увійшли в конфлікт із законом. Корекційні програми є важливим елементом роботи з особами, поведінка яких має ознаки девіантної. Вони спрямовані на зміну мислення та соціальних установок учасників, допомагаючи їм інтегруватися в суспільство без повернення до шкідливих звичок чи злочинних практик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження основних методів та інструментів виправлення і ресоціалізації засуджених становлять праці та ідеї та-

ких науковців, як: В. Василик, О. Джужа, С. Зінченко, Б. Казак, О. Крикушенко, В. Лебедев, О. Мірошніченко, М. Пузирьов, В. Синьов, А. Степанюк, С. Фаренюк, С. Халимон, С. Чебоненко, М. Черненко, І. Яковець та ін.

Метою статті є дослідження місця та ролі програм диференційованого виховного впливу в процесах виправлення та ресоціалізації засуджених, а також виявлення ефективних методів та підходів до їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. На виконання Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року [7] та відповідно до Порядку розроблення, реалізації та оцінки результатів проходження програм диференційованого виховного впливу на засуджених, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 08.11.2021 № 3992/5 [6], у співпраці з міжнародними та національними експертами розроблені проекти корекційних програм, які затверджені наказами Міністерства юстиції України:

- наказ Міністерства юстиції України від 14.11.2024 № 3294/5 «Про затвердження корекційної програми „Реабілітація осіб, які вживають психоактивні речовини”»;

- наказ Міністерства юстиції України від 28.11.2024 № 3449/5 «Про затвердження корекційної програми „Подолання домашнього насильства”»;

- наказ Міністерства юстиції України від 26.12.2024 № 3741/ 5 «Про затвердження корекційної програми „Соціально-психологічна адаптація до умов позбавлення волі для осіб, вперше засуджених”»;

- наказ Міністерства юстиції України від 26.12.2024 № 3744/5 «Про затвердження корекційної програми „«Свідомий вибір»: профілактика вживання психоактивних речовин”»;

- наказ Міністерства юстиції України від 27.12.2024 № 3771/5 «Про затвердження корекційної програми „Я – тато, або все про виховання”».

Програма «Реабілітація осіб, які вживають психоактивні речовини» розроблена для роботи із засудженими, які стикаються з проблемами вживання психоактивних речовин (далі – ПАР) [2]. Вона базується на когнітивно-поведінковій терапії

(КПТ) та передбачає зміну патернів мислення, що сприяють вживанню ПАР. Програма покликана підвищити когнітивний дисонанс та мотивацію засуджених осіб для припинення вживання ПАР шляхом надання їй учасникам допомоги в отриманні уявлення про шкоду, пов'язану із вживанням ними психоактивних речовин, полегшити процес змін та вибір подальшої реабілітації, сформувати в учасників належне розуміння проблеми, навички для підтримки змін після завершення кожного рівня професійного втручання. Мета програми – досягнення позитивних змін у поведінці засуджених із проблемним вживанням ПАР, які дозволять їм подолати бажання вживати психоактивні речовини як під час перебування в установах виконання покарань, так і після звільнення.

Основні етапи програми:

1. Діагностичний етап охоплює психологічне тестування, аналіз соціального анамнезу та визначення рівня залежності.

2. Освітній блок – надання інформації про вплив ПАР на організм, соціальні наслідки залежності та можливості зміни поведінки.

3. Корекційно-поведінковий етап охоплює:

– когнітивне реструктурування, що допомагає змінити установки щодо вживання ПАР;

– формування когнітивних навичок розв'язання проблем і ухвалення рішень;

– поведінкові техніки (імітаційні вправи, рольові ігри, тренінги самоконтролю);

– групову терапію, яка сприяє обміну досвідом між учасниками та формуванню підтримки.

4. Заключний етап – оцінювання змін у поведінці та планування подальших дій.

Серед методів корекції, що застосовуються у програмі, можна виділити такі:

- Індивідуальна та групова психологічна підтримка.
- Використання когнітивно-поведінкової терапії.
- Тренінги мотиваційного підходу.
- Соціальна підтримка та підготовка до реінтеграції.

Оцінювання ефективності програми здійснюється через анкетування, спостереження та аналіз рівня рецидивності серед учасників програми після її завершення.

Корекційна програма «Подолання домашнього насильства» призначена для осіб, які вчинили домашнє насильство або перебувають у групі ризику, демонструють жорстоку та насильницьку модель спілкування, мають проблеми з управлінням агресією, не здатні розв'язувати проблеми ненасильницьким шляхом, виявляють інтолерантне ставлення до оточення [1]. Вона має на меті зміну агресивних моделей поведінки та формування навичок ефективного вирішення конфліктів.

До структури програми входять такі етапи:

1. Діагностичний етап – оцінювання рівня агресивності, виявлення причин насильницької поведінки.
2. Навчальний блок – ознайомлення з поняттям домашнього насильства, його наслідками для жертви та кривдника.
3. Корекційний етап охоплює:
 - роботу над контролем емоцій та управлінням гнівом;
 - формування навичок ненасильницької комунікації;
 - перегляд власних переконань та деструктивних стереотипів щодо сімейних ролей;
 - групову терапію для формування альтернативних моделей поведінки.
4. Заключний етап – оцінювання досягнутих змін, підготовка до виходу з програми та подальший моніторинг.

Методи корекції у програмі:

- Індивідуальне консультування.
- Робота в групах підтримки.
- Використання технік емоційної саморегуляції.
- Соціальний супровід (робота з психологами, юристами, соціальними працівниками).

Оцінювання ефективності проводиться через аналіз змін у поведінці учасників, зворотний зв'язок від їхніх партнерів та родини, моніторинг повторних випадків насильства.

Програма «Соціально-психологічна адаптація до умов позбавлення волі для осіб, вперше засуджених» спрямована на допомогу особам, які вперше опинилися в місцях позбавлення

волі [4]. Основна мета – психологічна підтримка, формування адаптаційних механізмів та соціальних навичок, які допоможуть їм ефективно пристосуватися до нових умов та уникнути негативного впливу кримінального середовища.

До програми входять тринадцять занять, кожне з яких присвячене окремим аспектам адаптації:

- ознайомлення з програмою та створення довірливої атмосфери;
- розгляд прав та обов'язків у місцях позбавлення волі;
- формування позитивного образу особистості;
- визначення ціннісних орієнтирів;
- конфліктологія та способи вирішення конфліктів;
- контроль емоційних станів та стресостійкість;
- копінг-стратегії та ухвалення рішень;
- поліпшення комунікації з родиною;
- запобігання маніпуляціям у кримінальному середовищі.

Для ефективного засвоєння матеріалу використовуються інтерактивні методи – тренінги, рольові ігри, дискусії, а також індивідуальна робота. Оцінювання ефективності проходження програми здійснюється шляхом анкетування учасників до і після завершення курсу та за допомогою якісних і кількісних методів. До якісних методів належать аналіз змін у поведінці учасників, рівень їхнього залучення в процес адаптації та відгуки самих засуджених. Кількісні методи містять анкетування та тестування на рівень стресостійкості, тривожності і здатності до соціальної взаємодії.

Корекційна програма «Свідомий вибір»: профілактика вживання психоактивних речовин» розроблена для неповнолітніх дівчат і хлопців віком 14–18 років, а також молоді до 22 років, які відбувають покарання в установах виконання покарань для неповнолітніх (виховних колоніях) [3]. Заняття спрямовані на поглиблення знань про наслідки вживання ПАР, розвиток навичок саморегуляції та самоконтролю, усвідомлення необхідності застосування стратегій зменшення шкоди від вживання ПАР, а також на підвищення мотивації до відмови від зловживання ПАР.

До структури програми входять такі етапи:

1. Оцінювання рівня ризику – визначення факторів, що сприяють вживанню ПАР (соціальні, психологічні, сімейні фактори).

2. Освітній блок – проведення лекцій і тренінгів про шкідливий вплив ПАР.

3. Практичні заняття охоплюють тренінги з формування навичок відмови, моделювання ситуацій, що провокують вживання.

4. Психологічна корекція – індивідуальна робота з підлітками, які вже мають досвід вживання.

5. Моніторинг і підтримка – супровід підлітків після завершення програми для запобігання рецидиву.

Методи корекції, які застосовуються під час проходження програми:

- Методики формування здорових звичок.
- Соціально-психологічне консультування.
- Навчання стратегіям ухвалення рішень та аналізу ризиків.
- Робота з батьками та опікунами для покращення сімейного мікроклімату.

Оцінювання ефективності охоплює тестування рівня знань про ПАР до і після проходження програми, оцінювання змін у поведінці підлітків, їхню готовність до соціальної адаптації.

Програма «Я – тато, або все про виховання» розроблена для чоловіків, які бажають покращити свої батьківські навички та поглибити взаємодію з дітьми [5]. Основна мета – підготовка до відповідального батьківства, розвиток емоційної близькості між ними та дітьми, а також формування навичок ефективного спілкування в сім'ї.

Програма містить серію тренінгових занять, які охоплюють такі аспекти:

- розвиток емоційного інтелекту у батьків;
- формування здорових сімейних цінностей;
- взаємодія з дітьми різного віку;
- вирішення конфліктних ситуацій у родині;
- навички активного слухання та підтримки дитини;
- подолання стресу та емоційне саморегулювання.

Програма базується на інтерактивних заняттях, групових дискусіях, вправах для саморефлексії, а також практичних завданнях, які допомагають учасникам застосовувати отримані знання на практиці. Також передбачена система моніторингу ефективності програми шляхом аналізу змін у поведінці та сприйнятті батьківської ролі серед учасників. Використовуються анкетування до та після програми, тести на рівень емоційного інтелекту, а також аналіз конкретних прикладів покращення стосунків між батьками та дітьми.

Висновки. У сучасних умовах реформування пенітенціарної системи України програми диференційованого виховного впливу відіграють ключову роль у процесах виправлення та ресоціалізації засуджених. Їхня ефективність полягає у цільовій спрямованості, науково обґрунтованому підході та орієнтації на індивідуальні потреби та проблеми кожної категорії засуджених. Різноманітність програм – від подолання залежностей і домашнього насильства до формування відповідального батьківства – дозволяє комплексно впливати на поведінку осіб, що відбувають покарання, забезпечуючи не лише зменшення ризику рецидиву, а й успішну соціальну інтеграцію після звільнення. Подальше вдосконалення та впровадження таких програм є важливою умовою ефективного функціонування кримінально-виконавчої системи та підвищення рівня безпеки в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Про затвердження корекційної програми «Подолання домашнього насильства»: наказ Міністерства юстиції України від 28.11.2024 № 3449/5.
2. Про затвердження корекційної програми «Реабілітація осіб, які вживають психоактивні речовини»: наказ Міністерства юстиції України від 14.11.2024 № 3294/5.
3. Про затвердження корекційної програми «Свідомий вибір»: профілактика вживання психоактивних речовин»: наказ Міністерства юстиції України від 26.12.2024 № 3744/5.
4. Про затвердження корекційної програми «Соціально-психологічна адаптація до умов позбавлення волі для осіб, вперше засуджених»: наказ Міністерства юстиції України від 26.12.2024 № 3741/5.

5. Про затвердження корекційної програми «Я – тато, або все про виховання» : наказ Міністерства юстиції України від 27.12.2024 № 3771/5.

6. Про затвердження Порядку розроблення, реалізації та оцінки результатів проходження програм диференційованого виховного впливу на засуджених: наказ Міністерства юстиції України від 08.11.2021 № 3992/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1453-21#Text> (дата звернення: 10.04.2025).

7. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.04.2025).

References

1. Ukraine (2024), *On approval of the correctional program "Overcoming Domestic Violence"* : Order, Ministry of Justice of Ukraine dated 11/28/2024, No. 3449/5.

2. Ukraine (2024), *On approval of the correctional program "Rehabilitation of persons who use psychoactive substances"* : Order, Ministry of Justice of Ukraine dated 11/14/2024, No. 3294/5.

3. Ukraine (2024), *On approval of the correctional program "Conscious Choice": prevention of the use of psychoactive substances"* : Order, Ministry of Justice of Ukraine dated 12/26/2024, No. 3744/5.

4. Ukraine (2024), *On approval of the correctional program "Socio-psychological adaptation to conditions of imprisonment for persons convicted for the first time"* : Order, Ministry of Justice of Ukraine dated 12/26/2024, No. 3741/5.

5. Ukraine (2024), *On approval of the correctional program "I am a dad, or it's all about upbringing"* : Order, Ministry of Justice of Ukraine dated 12/27/2024, No. 3771/5.

6. Ukraine (2021), *On approval of the Procedure for developing, implementing and evaluating the results of completing programs of differentiated educational influence on convicts* : Order, Ministry of Justice of Ukraine dated 08.11.2021, No. 3992/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1453-21#Text> (accessed 10 April 2025).

7. Ukraine (2022), *On the approval of the Penitentiary System Reform Strategy for the period until 2026 and the approval of the operational plan for its implementation in 2022-2024* : order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 16.12.2022, No. 1153, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022%D1%80#Text> (accessed 10 April 2025).